

بسمه تعالی

سیری در کنگره هزاره نهج البلاغه

یکی از روزهای سال سوم پیروزی انقلاب اسلامی (۱۳۵۹) استاد دکتر مهدی محقق که از یاران پیشکسوت و همفکران بنیاد نهج البلاغه بودند، در دفتر بنیاد نهج البلاغه حضور یافته و ضمن مذاکرات مختلف از جمله مباحث مربوط به نهج البلاغه، اظهار داشتند که سال دیگر مصادف با هزارمین سال تألیف کتاب شریف نهج البلاغه (۴۰۰ هجری) می‌باشد و سه سال پیش عده‌ای از علماء اصفهان تصمیم داشتند همایش بزرگ و با شکوهی در این رابطه برگزار کنند و حتی از شخصیت‌های برجسته‌ای مانند استاد مطهری رحمته‌الله درخواست مقاله کرده بودند، ولی اخیراً به عللی از برگزاری آن منصرف شده‌اند.

ایشان با اظهار تأسف از این امر و فرصتی که در پیش است و اگر استفاده نشود از دست خواهد رفت، به نظرشان رسیده بود که بنیاد نهج البلاغه می‌تواند این کار بزرگ و تاریخی را انجام دهد و شاید هم به همین منظور به بنیاد آمده بودند و فکر می‌کردند که مناسب‌ترین مؤسسه برای انجام این طرح عظیم بنیاد نهج البلاغه است.

البته به نظر راقم این سطور ایشان مأموریت ابلاغ این پیام را داشتند و بنیاد نهج البلاغه هم افتخار دریافت و اجراء آن را که نه تنها با نظر مثبت، بلکه با اشتیاق و قاطعیت و تصمیمی فراتر از یک امر عادی از آن استقبال کرد و بدون کمترین تردید و ابهام و حتی در نظر گرفتن بودجه و امکانات، آن هم در شرایط حساس پس از پیروزی انقلاب اسلامی و حوادث سیاسی بویژه جنگ تحمیلی و حرکت‌های گروهک‌های ضدانقلاب.

در هر صورت پس از اعلام موافقت برگزاری کنگره هزاره نهج البلاغه فصل جدیدی از فعالیت در بنیاد باز شد و از همان روز اقدامات مربوطه آغاز گردید.

براستی شگفت آور است کاری به این عظمت و مهم بین‌المللی بدون در نظر گرفتن هیچ‌گونه پشتوانه مالی و امکانات چگونه به این راحتی و سرعت کلید خورد و چگونه می‌توان با دست خالی و نداشتن «عده» و «عده» و نیز وجود مشکلات و موانع به این هدف بزرگ دست یافت؟

عنايت و امداد الهی

نکته مهم در این رابطه عنایات الهی است که خداوند در فرصت‌های مناسب و لازم، دینش را یاری می‌کند. اینکه مشهور است که در رأس هر یکصد سال شخصیت ممتازی ظهور کرده و کار بزرگی درباره پیشرفت اسلام انجام می‌دهد، حقیقتی است که نه منحصر به (صدسال) است و نه آنکه امتیاز خاصی در فرد خاصی مورد نظر است، آنچه مهم است لطف خداوند همواره بر بندگانش ساری و جاری است:

« كَان حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ »^۱

و آنچه موجب پیشرفت کار و گسترش مکتب حق و عدل است مجاهدت خستگی ناپذیر راهیان نور و تلاشگران عرصه تبلیغ و هدایت است:

« وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا »^۲

راستی مگر پیامبران عليهم السلام و اولیاء الهی به این حقیقت والا واقف نبوده و آن را پشتیبان خود نمی‌دانستند؟

« وَمَا لَنَا أَنْ لَا نَتَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ وَقَدْ هَدَانَا سُبُلَنَا وَلَنَصْبِرَنَّ عَلَى مَا أَدَيْتُمُونَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ »^۳

و از آن روشن تر :

« قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُم مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ »^۴

۱. قرآن کریم، سوره روم، آیه ۴۸.

۲. همان، سوره عنکبوت، آیه ۶۹.

۳. همان، سوره ابراهیم، آیه ۱۲.

۴. همان، سوره مائده، آیه ۱۶.

شریف رضی و نهج البلاغه

همانگونه که علامه شریف رضی و تألیف نهج البلاغه خود فرصتی در این رابطه بود، احیاء فرهنگ مظلوم علوی هم فرصتی بود که می‌بایست تحقق می‌یافت و بازخوانی و گسترش آن به یک جایگاه عالی در راستای هدایت و تربیت قرار می‌گرفت و آبشخوری از دریای معارف آن امام همام بروی مردم گشوده می‌شد.

این عنایت الهی بود که در پرتو انقلاب اسلامی و خون‌های مطهر شهدا جلوه کرد تا در میان صدها و هزاران عنوان و مطلب به یکباره فرهنگ علوی مطرح شده و راه نشر و گسترش آن فراهم آید. برآستی که این کار، محصول فکر فرد یا افرادی نبود که ظاهر شد و تحقق یافت و و سائل و مقدمات آن از مجاری عادی و غیر عادی بوجود آمد که یکی از نمونه‌های آن: عدم احساس نیاز به تأمین بودجه در اول کار و پیش از هر حرکت و اقدامی بود.

گویا منبع عظیم ثروتی، بودجه این کار بزرگ را تأمین و اعلام کرده بود که بدون کمترین دغدغه، بنیاد نهج البلاغه در صدد برنامه‌ریزی و اجراء آن برآمده بود. مسئولین بنیاد اعتقاد داشتند که:

« مَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجاً وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ »^۱

مجموعه‌یی که هدفش گسترش فرهنگ علوی و هدایت مردم بویژه نسل جوان و خدمت به ایمان و تقوای عمومی باشد و «نام» و «نان» در نظر نباشد قطعاً مورد حمایت الهی قرار خواهد گرفت و ما عملاً این اعتقاد و فرهنگ را بارها و بارها تجربه کرده‌ایم.

در هر صورت آنچه ملاک کار و عامل پیشرفت بود قصد قربت و انجام کار برای رضای خداوند و زیر پا گذاشتن عناوین و اعتبارات مادی و نفسانی بود که بولدوزروار موانع را از سر راه برمی‌داشت و دلها را متوجه و همراه و نیروها و امکانات را سرازیر می‌کرد.

عنایات الهی و علوی

بنیاد نهج البلاغه در برگزاری کنگره‌ها بویژه کنگره اول یک قدرت معنوی والایی را بر سر خود احساس می‌کرد و لذا ما با هر وزیری که در این رابطه تماس می‌گرفتیم کل وزارتخانه به حرکت در

۱. قرآن کریم، سوره طلاق، آیه ۳.

می‌آمد و در خدمت بنیاد قرار می‌گرفت. البته فضای جامعه اسلامی و ابهت انقلاب و نام مبارک حضرت امام خمینی رحمته الله علیه هم در این راستا نقش مهمی ایفا می‌کرد.

آنچه در این بخش از نوشتار، اصرار بر توضیح و تبیین آن است پرده برداری از یک فلسفه و فرهنگ متعالی معنوی است که در زیر حجاب قدرت مالی و سیاسی مغفول مانده، این است:

« مَنْ أَصْلَحَ سَرِيرَتَهُ أَصْلَحَ اللَّهُ عَالَمِيَّتَهُ وَ مَنْ عَمَلَ لِدِينِهِ كَفَاهُ اللَّهُ أَمْرَ دُنْيَاهُ وَ مَنْ أَحْسَنَ فِيمَا بَيْنَهُ وَ بَيْنَ اللَّهِ أَحْسَنَ إِلَيْهِ مَا بَيْنَهُ وَ بَيْنَ النَّاسِ ».

آن که باطن خویش را اصلاح کند خداوند امور ظاهری او را به سامان آرد، و آن که به رسالت دینی خود عمل کند خداوند کارهای دنیای او را کفایت کند، و آن که رابطه خود و خدایش را نیکو سازد خداوند او را در بین مردم عزیز و محترم دارد.

و از همه صریح‌تر:

« فَمَنْ أَخَذَ بِالتَّقْوَى عَزَبَتْ عَنْهُ الشَّدَائِدُ بَعْدَ دُنُوقِهَا وَ احْلَوْلَتْ لَهُ الْأُمُورُ بَعْدَ مَرَارَتِهَا وَ انْفَرَجَتْ عَنْهُ الْأُمُوجُ بَعْدَ تَرَكْمِهَا وَ أَسَهَلَتْ لَهُ الصَّعَابُ بَعْدَ إِنْصَابِهَا وَ هَطَلَتْ عَلَيْهِ الْكِرَامَةُ بَعْدَ قُحُوطِهَا وَ تَحَدَّثَتْ عَلَيْهِ الرَّحْمَةُ بَعْدَ نُفُورِهَا وَ تَفَجَّرَتْ عَلَيْهِ النِّعَمُ بَعْدَ نُضُوبِهَا وَ بَلَّتْ عَلَيْهِ الْبَرَكَاتُ بَعْدَ إِرْدَائِهَا ... »

« پس آنکه تقوی پیشه کند و آن را جانمایه زندگی سازد، سختی‌ها از او دور گردد، گرچه بدو نزدیک شده باشد و تلخی‌ها بر او شیرین گردد و امواج بلا و ناکامی از او مرتفع شود و گشایش در کار او پدید آید و دشواری‌ها آسان شود و باران کرامت و سعادت پس از خشکسالی سیل آسا فرو ریزد و رحمت دوباره فرا رسد و چشمه‌های نعمت پس از خشکی روان گردد و نم باران به تندآب پر برکت بدل شود... »

زمان برگزاری کنگره هزاره نهج البلاغه

پس از بحث و بررسی‌های مفصل و کارشناسی دقیق و ملاحظه زمان‌ها و موقعیت‌ها قرار شد که این همایش روز دوازدهم ماه رجب، شب ولادت امیرالمؤمنین علی علیه السلام سال ۱۴۰۱ هجری قمری مطابق با اردیبهشت ماه ۱۳۶۰ شمسی به مدت ۵ روز در تهران برگزار شود.

۱. نهج البلاغه، حکمت ۴۱۵، شبیه این کلام در حکمت ۸۶ نیز آورده شده است.

۲. نهج البلاغه، خطبه ۱۸۹.

در این رابطه قبل از هر چیز لازم بود که برگزاری این کنگره بین المللی به اطلاع حضرت امام خمینی رحمته الله علیه رسیده و نظر معظم له جلب شود. بحمدالله توفیق حاصل شد که این طرح به محضر ایشان تقدیم گردد و آن رهبر عالیقدر و عارف واصل با خوشرویی و تشویق آن را پذیرفته و مورد قبول قرار داده و در واقع اجازه برگزاری آنرا صادر فرمودند و گویا منتظر انجام چنین امر مهمی بودند. در همان جلسه از حضرت امام رحمته الله علیه درخواست شد که پیامی هم در این رابطه صادر نمایند که خوشبختانه آن هم پذیرفته شد که باید گفت انرژی عظیم و زائدالوصفی که از این جلسه به وجود آمد برتر و بالاتر از هر بودجه و امکان مادی بود که مسئولین برگزاری کنگره سر از پا نشناخته و با ظرفیت بالایی فعالیت خود را گسترش دادند و در جلساتی برنامه‌های ذیل را پیگیری کردند:

۱. دریافت پیام از حضرت امام.
 ۲. تعیین محل برگزاری کنگره، تنظیم، تزیین و سامان دهی آن.
 ۳. شناسایی و دعوت از سخنرانان و میهمانان داخلی و خارجی (تهیه بلیط، ارسال و اعلام آن).
 ۴. درخواست مقاله.
 ۵. تعیین و آماده ساز محل اسکان میهمانان.
 ۶. حفاظت و امنیت محل برگزاری و میهمان.
 ۷. تماس با رادیو تلویزیون و مطبوعات برای ضبط و پخش برنامه‌ها.
 ۸. ترتیب و تنظیم ایاب و ذهاب میهمانان و سخنرانان.
 ۹. پذیرایی از شرکت کنندگان.
 ۱۰. هماهنگی با نیروی های انتظامی (کمیته و سپاه) و وزارت اطلاعات.
 ۱۱. هماهنگی با وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- ... و آنچه مطرح نبود: بودجه و مسائل مالی.

تعیین محل برگزاری و انجام مقدمات روز کنگره

برای برگزاری چنین کنگره جهانی مراکز مختلفی پیشنهاد شد ولی سرانجام به اقتضای موضوع، مدرسه عالی شهید مطهری (سیهسالار سابق) در نظر گرفته شد که با موافقت و همکاری مرحوم آیت الله امامی کاشانی رحمته الله علیه و حمایت مالی آن عالم وارسته انجام شد.

زمان برگزاری کنگره به سرعت نزدیک و نزدیکتر می‌شد و دوستان بنیاد هم در تلاش شبانه‌روزی برای بهتر برگزار شدن آن بودند.

تهران و اگر نگوئیم ایران در انتظار برگزاری کنگره هزاره نهج البلاغه .

سرانجام روز موعود فرا رسید و مدرسه عالی شهید مطهری شاهد جمعیت فرهیخته و چشمگیری که بنا بر گزارش بعضی از نویسندگان ۵۰۰۰ نفر بودند که مشتاقانه در مراسم حضور پیدا کردند.

همایش با تلاوت قرآن کریم و اجرای سرود جمهوری اسلامی ایران در فضایی بسیار معنوی و باشکوه و پرجاذبه آغاز شد و همه منتظر بودند که پیام امام توسط چه کسی قرائت می‌شود؟ که در میان شور و احساسات بی سابقه، حجت الاسلام والمسلمین حاج سید احمد آقای خمینی فرزند امام، پیام جانانه و تاریخی ایشان را قرائت و مورد استقبال شایان حاضران قرار گرفت و شور و شعف زائد الوصفی بر مجلس حاکم گشت. خبرنگاران و عکاسان هم از فرصت استفاده کرده و برنامه‌ها را پوشش داده و به مراکز خود مخابره می‌کردند.

اولین سخنران

پس از قرائت پیام امام علیه السلام برنامه روز اول توسط دبیر اجرایی کنگره، حجت الاسلام والمسلمین حاج شیخ عبدالحسین معزی اعلام و اولین سخنران حضرت آیت الله خامنه‌ای مدظله بودند که تحت عنوان «حکومت در نهج البلاغه» مطالب نو و مهمی ایراد کردند که به نکاتی از آن اشاره می‌شود:

حکومت در نهج البلاغه

مسأله حکومت در نهج البلاغه به صورت یک بحث تجریدی نیست، حضرت علی علیه السلام با امر حکومت درگیر بوده و بعنوان یک حاکم که با اداره یک کشور اسلامی با همه مشکلات و دردسرها روبرو بوده است.

بنده با یک سیر کوتاه در نهج البلاغه مسائلی را به عنوان آدرس مطالب عرضه می‌دارم:

۱. معنای حکومت

در نهج البلاغه از حاکم جامعه اسلامی هرگز بعنوان «مَلِک» یا «سلطان» سخن گفته نشده است. تعبیراتی که در نهج البلاغه هست یکی «امام» بمعنای پیشوا و رهبر است. رهبر، آن

کسی است که اگر جمعیتی را و امتی را به دنبال خود می‌کشاند ، خود پیشقراول و طلایه دار این حرکت است . مفهوم حرکت و پیشروی و پیشگامی در خطی که مردم حرکت می‌کنند در حکومت امام وجود دارد.

۲. ضرورت حکومت

مسأله ضرورت حکومت در نهج‌البلاغه در مقابل جریان خاصی مطرح می‌شود که مایلند برای خود حیثیت و قدرت فردی کسب کنند . اینها مانند آن جمعی هستند که در یک کشتی سوارند و مایلند در آنجایی که خودشان نشسته‌اند کشتی را سوراخ کنند و یا در یک قطار دارند حرکت می‌کنند و مایلند آن واگن در یک جایی که به نظر آنها خوش آب و هواست بایستند و اگر لازم باشد همه قطار بایستد حرفی ندارند . آنها به ضرورت‌هایی که یک زندگی جمعی بر انسان تحمیل می‌کند به مقتضای طبیعت اجتماعی انسان ، تسلیم نمی‌شوند. امیرالمؤمنین علی عَلَيْهِ السَّلَامُ می‌فرماید در جامعه حکومت لازم است: «إِنَّهُ لَا بُدَّ لِلنَّاسِ مِنْ أَمِيرٍ».

۳. منشأ حکومت

مسأله سوم منشأ حکومت است. در فرهنگ رائج انسان در گذشته و حال زور و اقتدار بوده است، ولی امیرالمؤمنین علی عَلَيْهِ السَّلَامُ در نهج‌البلاغه منشأ حکومت را یک سلسله ارزشهای معنوی می‌دانند.

۴. حکومت حق است یا تکلیف

(مسأله چهارم) امیرالمؤمنین عَلَيْهِ السَّلَامُ در بیانی خلاصه و موجز، حکومت را هم یک حق می‌داند و هم یک تکلیف.

اما حق: در آغاز خلافت فرمود: «وَأِنَّهُ لَيَعْلَمُ أَنَّ مَحَلِّي مِنْهَا مَحَلُّ الْقُطْبِ مِنَ الرَّحَى» .
در حالی که به خوبی می‌دانست ناخدای کشتی خلافت جز «علی» (ع) نیست.
همچنانکه یک تکلیف است و آن را می‌پذیرد و می‌ایستد و از آن دفاع می‌کند :

۱. نهج‌البلاغه، خطبه ۴۰

۲. نهج‌البلاغه، خطبه ۳

«لَوْلَا حُضُورُ الْحَاضِرِ وَ قِيَامُ الْحُجَّةِ بِوُجُودِ النَّاصِرِ لَأَلْقَيْتُ حَبْلَهَا عَلَى غَارِهَا».

اگر نبود حضور فشرده مردم برای بیعت، و عهدی که خدای از عالمان گرفته است که بر شکمبارگی ستمگر و محرومیت ستمدیده «صحه» نگذارند حتماً افسار خلافت را رها می‌کردم و هرگز زیر بار مسؤولیت نمی‌رفتم...

۵. حکومت هدف است یا وسیله؟

مسئله پنجم این است که آیا حکومت کردن برای فرد یا جمع حاکم یک هدف است یا یک وسیله؟ و اگر وسیله است برای چه هدفی است؟ حاکم بوسیله حکومت می‌خواهد به چه مقصدی برسد و جامعه را برساند؟

۶. حاکم و مردم

مسئله ششم مسئله شور انگیز روابط حاکم و مردم است. این روابط مبتنی بر چه مبنا و بر چه اساسی است؟ آیا حقی یک جانبه است که حاکم را بر گرده مردم سوار می‌کند یا یک حق متقابل است؟

۷. مردم و حکومت

مسئله هفتم، مسئله مردم در حکومت است. باید بینیم که در فرهنگ نهج البلاغه مردم در برابر حکومت چه کاره‌اند؟ تعیین کننده‌اند؟ آغازگرند؟ اختیاردار تام‌اند؟ ... اینها ظریف‌ترین مسائلی است که در نهج البلاغه عنوان شده است.

۸. برخورد مردم با اعضای حکومت

مسئله هشتم، نحوه برخورد مردم و اعضای حکومتی چگونه باید باشد؟ آیا طلبکار از مردم‌اند؟ آیا بدهکار مردم‌اند؟ اخلاق دستگاه حکومت با مردم چگونه است؟

۹. رفتار حاکم با خود

آیا برای رفتار حاکم در جامعه محدودیتی وجود دارد؟ آیا می‌توان به حسن رفتار او با مردم بسنده کرد یا نه؟ زندگی شخصی حاکم چگونه باید بگذرد؟

۱. نهج البلاغه، خطبه ۳.

۱۰. شرایط حاکم

چگونه انسانی بر طبق فتوای نهج البلاغه می‌تواند بر جامعه بشری حکومت کند؟

سخنرانی آیت الله خزعلی رحمته الله علیه

سخنران بعدی مرحوم آیت الله خزعلی رحمته الله علیه بودند که تحت عنوان «ناکثین و قاسطین و مارقین» با بیان شیرین و جذاب خود، آن مسأله تاریخی را در رابطه با مسائل روز مطرح کردند.

روز دوم کنگره

سخنرانی‌ها به ترتیب ذیل بود:

۱. سخنرانی مرحوم آیت الله مشکینی رحمته الله علیه درباره اخلاق در نهج البلاغه.
۲. سخنرانی مرحوم علامه محمدتقی جعفری رحمته الله علیه درباره شخصیت ویژه امیرالمؤمنین عنه السلام.
۳. سخنرانی مرحوم علامه حسن زاده آملی رحمته الله علیه درباره عرفان و فلسفه.
۴. سخنرانی آیت الله جعفر سبحانی درباره علم غیب در نهج البلاغه.
۵. سخنرانی دکتر وجیه لیبیب بیضون رحمته الله علیه (از سوریه) درباره علوم طبیعی در نهج البلاغه.
۶. سخنرانی مرحوم حجة الاسلام والمسلمین فلسفی رحمته الله علیه در رابطه با مباحث اخلاقی و تربیتی نهج البلاغه.

روز سوم کنگره

۱. سخنرانی مرحوم حجة الاسلام والمسلمین دکتر سید جواد مصطفوی رحمته الله علیه درباره کتاب الکاشف لألفاظ نهج البلاغه.
۲. سخنرانی دکتر عبدالجواد فلاطوری از آلمان درباره موقعیت فکری، انسانی و اجتماعی در نهج البلاغه.
۳. شعر استاد مصطفی الغماری رحمته الله علیه (از الجزایر)
۴. میزگرد درباره اسناد و مدارک نهج البلاغه توسط آقایان: دکتر مصطفوی رحمته الله علیه، علی انصاریان رحمته الله علیه، سیدجمال الدین دین پرور و عبدالمجید معادیخواه.

روز چهارم کنگره

۱. سخنرانی استاد علامه مرحوم محمدتقی جعفری رحمته الله با عنوان «نظریه الهی در باره آفرینش در نهج البلاغه»
۲. میزگرد درباره شریف رضی با حضور آقایان: مرحوم دکتر شهیدی رحمته الله درباره ادبیات نهج البلاغه، مرحوم حجت الاسلام والمسلمین دوانی رحمته الله درباره شخصیت علامه شریف رضی و شریف مرتضی، مرحوم استاد محیط طباطبائی رحمته الله درباره تاریخ و علوم نهج البلاغه.
۳. سخنرانی مرحوم آیت الله امامی کاشانی رحمته الله درباره تبلیغ و ارشاد در نهج البلاغه.

روز پنجم کنگره

۱. سخنرانی استاد دکتر رشیدبن عیسی (از الجزایر) درباره سیاست در نهج البلاغه.
۲. سخنرانی آیت الله مکارم شیرازی.
۳. سخنرانی شهید دکتر محمدجواد باهنر رحمته الله.

تذکر:

برای اطلاع از تفصیل سخنرانی‌ها به مجموعه سه جلدی «کاوشی در نهج البلاغه» از انتشارات بنیاد نهج البلاغه مراجعه فرمایید.

سیدجمال الدین دین پرور